

רכז במשרה מלאה, המלווה את כל הקומונות של הארגון. בנוסף, הוגדר תפקיד מלווה קומונה לכל קבוצה, ושעות עבודה (8 שעות בשבוע, ליווי בתדירות של אחת לשבוע לפחות).

3. הכשרת מתנדבים – הארכת משך ההכשרה בשנה הקודמת לשנת השירות, 6 חודשים בשנת 2005 ו-12 חודשים ב-2017. הפחתת ימי ההכשרה בכניסה לתפקיד (ב-2005 14 ימי הכשרה וב-2017 כ-6 ימי הכשרה).

4. היקף שעות ההתנדבות – הרחבת שעות ההתנדבות הנדרשות (40 שעות בשבוע לפחות ב-2005, ו-52 שעות בשבוע לפחות ב-2017)

5. נוהל הגשת בקשה לתמיכה – שינוי מועד הגשת הבקשה (6 חודשים לפני שנת השירות ב-2005 ו-3 חודשים ב-2017), הוספת דרישה להגשת "תיק משימה" הכולל את התוכנית החינוכית ואת תוכנית ההתנדבות של הקומונה.

השינויים בתקנת התמיכה מעידים על התמסדות והתרחבות של מסלולי שנת השירות בתנועות השונות, על עלייה במספרי המתנדבים וכן על הרחבת הנדרש מהם בשנת ההתנדבות ובמהלך ההכשרה אליה.

שנת שירות בישראל 2020 – תמונת מצב

שנת השירות בתנועות הנוער איבדה מהייחודיות שאפיינה אותה בעשורים הראשונים לקיומה, משנות השבעים במאה העשרים ועד תחילת המאה ה-21. היום, בפני הצעירים הבוחרים לדחות את השירות הצבאי בשנה עומדות אפשרויות רבות.

הצעירים, מסיימי י"ב, מכנים היום את שדה שנת השירות כ"שוק". תחת המילה שוק הם מכלילים את התחרות בין הגופים

השונים והמסלולים השונים, את שנת המיונים המתבצעת במהלך כיתה י"ב, את ההיררכיה הקיימת בין המסלולים והמקומות השונים ואת הקושי הנפשי הכרוך בקבלת ההחלטה.

האפשרות להתנדבות במסגרת דחיית שירות מורכבת כיום מכמה שחקנים מרכזיים: שנת שירות בתנועות הנוער, שנת שירות בארגוני נוער, שנת שירות בעמותות חינוכיות ושנת שירות בתנועה הקיבוצית.

שנת שירות בתנועות הנוער – שמונה תנועות נוער מפעילות מסלולי שנת שירות: הצופים, הנוער העובד והלומד, המחנות העולים, השומר הצעיר, בני עקיבא, הנוער הלאומי-בית"ר, המכבי הצעיר והאיחוד החקלאי. כל אחת מהן מפעילה מסלולי שנת שירות ברוח התנועה ולאור ערכיה. מסלולי שנת השירות משלבים פעילות תנועתית ופעילות קהילתית. ברוב המוחלט של התנועות פתוחים מסלולי שנת השירות לבוגרי התנועה ולכאלו שלא התחנכו בתנועה.

שנת שירות בארגוני נוער – ארגוני נוער מגוונים המפעילים מסלול שנת שירות, ברוח ערכי הארגון. במובנים רבים דומות שנות השירות בארגוני הנוער לשנות השירות בתנועות הנוער, מבחינת ארגון הקבוצות והקומונות, המשימות ההתנדבותיות, הליווי וההדרכה. בין ארגוני הנוער המפעילים שנות שירות: ארגון הנוער איגי, תנועת תרבות, ותנועת הנוער המסורתי – נעם.

שנת שירות בעמותות חינוכיות – עמותות חינוכיות המפעילות מסלול שנת שירות, ברוח ערכי העמותה. גם במקרים אלה, בחלק מההיבטים דומה שנת השירות בעמותות אלה לשנת שירות בארגוני הנוער ובתנועות הנוער, ובחלק שונה מהן. בין עמותות אלה: עמותת אחרי, עמותת אתגרים, החברה להגנת הטבע, חוגי סיירות, תנועת

כנפיים של קרמבו, עמותת מרכז מעשה, עמותת אתגרים ובינה – התנועה ליהדות חברתית.

שנת שירות בתנועה הקיבוצית – התנדבות במסלולים מגוונים
במסגרת קבוצתית בתחומים של חיזוק התיישבות בפריפריה, עבודה חינוכית בכפרי נוער, עבודה עם אנשים בעלי צרכים מיוחדים, והדרכה בגופים ירוקים. התנועה הקיבוצית מפעילה כ-105 מסגרות שונות לשנת שירות.

לצד אלה, פועלות במסגרת האפשרויות לרחיית שירות גם המכינות הקדם-צבאיות השנתיות והמכינות החצי-שנתיות. המכינות אינן מהוות מסלולי שנת שירות, אך מעצם קיומן מהוות שחקן נוסף ומשמעותי בשדה זה.

מכינות קדם-צבאיות שנתיות – שנת לימודים והכנה לשירות
מלא ומשמעותי בצה"ל, טיפוח מנהיגות צעירה, העשרה, חינוך לאחריות, מעורבות ושליחות חברתית לאומית, בתחומי ביטחון, חברה וחינוך. החניכים עוסקים בפעילות חינוכית-ערכית, יהודית וציונית. המכינות נמצאות בכל הארץ (הצפונית ביותר במעיין ברוך והדרומית ביותר בחצבה). חלק מהמכינות הינן מכינות דתיות, חלק חילוניות וחלק מעורבות. המכינות נמצאות בקיבוצים, במושבים או בערים. מרבית הזמן של החניכים מוקדש ללמידה והעשרה וכ-20% מהזמן מוקדש לפעילות התנדבותית.

מכינת קדם-צבאיות חצי-שנתיות – בשנים האחרונות נפתח
במסגרת המכינות הקדם-צבאיות מסלול חדש, מכינות "אופק". אלה הן מכינות חצי-שנתיות, המאפשרות לחניכים שאינם יכולים להתחייב לשנה שלמה להשתתף בפעילות המכינות לתקופה קצרה יותר. (בין אלה חניכים מהפריפריה החברתית גאוגרפית, חניכים שמעוניינים להתגייס במועד שנקבע להם ועוד).

במסגרת מחקר זה לא עלה בידינו להשיג נתונים מספריים מדויקים על התפלגות המתנדבים למסגרות השונות לפי שנים. על פי דיווחי הגורמים שרואיינו במסגרת מחקר זה להלן אומדן התפלגות המתנדבים לשנת שירות ומכינות, נכון לשנים 2019-2020: מתוך כ-6,500 דחיות שירות שאושרו, כ-3,500 התנדבו בשנות שירות במסגרות השונות, מתוכם כ-1,300 בתנועות הנוער. שאר המתנדבים הגיעו לארגוני הנוער, עמותות חינוכיות, שנות שירות בתנועה הקיבוצית ומתגייסים לנח"ל. בשני מסלולי המכינות הקדם-צבאיות (שנתיות וחצי-שנתיות) פעלו בשנים אלו כ-3,700 חניכים.

הגורמים המשפיעים על הצטרפות לשנת שירות בתנועות הנוער ההחלטה לדחות את השירות הצבאי בשנה ולהצטרף למסגרת התנדבותית מושפעת מגורמים רבים. מעבר לשיקולים אישיים, האפשרות ליציאה לשנת שירות מושפעת בראש ובראשונה מהיקף מכסות דחיית השירות כנקבע על ידי משרד הביטחון. המכסה נקבעת בכל שנה מחדש, ומהווה מסגרת לאפשרות ליציאה לשנת שירות בכל המסגרות, כולל בתנועות הנוער. בעשור האחרון גדלה מכסת ההקצאות לדחיית שירות, לאור ההרחבה של מסלולי שנת השירות והמכינות הקדם-צבאיות. על פי נתוני מרכז המידע והמחקר של הכנסת, נכון לשנת 2015 עמד הגידול במכסות על כ-7% במוצע לשנה (אבגר, 2015).

גורמים נוספים המשפיעים על ההחלטה הם המסלולים הרבים והמגוונים המוצעים למסיימי י"ב כאפשרות לשנת שירות או לשנת לימודים. עומדות בפניהם אפשרויות רבות ומגוונות שלכל אחת מהן יתרונות וחסרונות, וכן התאמה להעדפות אישיות.

במהלך שנת י"ב מתקיימים בתיכונים ובמועצות מקומיות ירידי שנת שירות, אליהם מגיעים הגופים המשלחים על מנת להציג ו"לשווק" את שנת השירות שלהם, לגייס מתנדבים למסלולים. בנוסף, יכולים הצעירים לאתר מידע על כל המסלולים באתר

מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, באתרי האינטרנט של הגופים המשלחים, באתר האינטרנט "שינשינים" המרכז את כל מסלולי שנת השירות ובקבוצת פייסבוק "שעת השין-שין", קבוצה ייעודית לנושא זה.

בכל הגופים המשלחים מתקיימים מיונים לשנת השירות, דבר שמצביע בין היתר על ביקוש גבוה מההיצע, יותר מתנדבים רוצים להיות בשנת שירות מהסך שהמסגרות יכולות לקבל. את האווירה במיונים לשנות השירות תיארה אחת הש"שיניות:

כל האווירה של י"א-י"ב היא אווירת מיונים ולחץ, מי הולך להיות הכי מובחר. יש שנת שירות בתנועה ויש את המסלולים של התק"מ, רציתי ללכת לשם, הייתה אווירת מיונים ובירוקרטיה, והתאכזבתי מהאווירה שם, אמרתי שהתנועה זה מקום שאני מכירה ויודעת ורוצה להיות שם. אין מיונים, אם אתה רוצה, אתה בא. המיונים בדברים אחרים היו נוראיים, מאוד אינטנסיביים. זה ממש עצבן אותי שאני צריכה להוכיח את עצמי לאנשים שבכלל לא מכירים אותי. (קומונרית בחוות הכשרה, הנוער העובד והלומד, 2020).

כמו בגופים האחרים, גם בתנועת הנוער מתקיימים מיונים. בכמה תנועות המיונים מתבצעים כחלק מתהליך ההכשרה לשנת השירות, באחרות מתבצעים המיונים לשם מיצוב שנת השירות כיוקרתית. לעיתים מטרת המיונים לכדוק את התאמתם של המועמדים הרבים למשימות, וחלק מטרתם התאמת מספר המתנדבים למכסות הקיימות.

סוגיית המיונים לשנת השירות לא מוסכמת בצורה שווה בין התנועות, וכל תנועה מתייחסת אליה באופן שונה. שיטת המיון בכל תנועה מפורטת בפרק מסלולי שנת השירות. על סוגיית המיונים אמר יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער:

המיונים לשנות השירות האחרות וגם אצלנו מתנהלים כמו שוק. בהרבה מקומות יש בחינה נקודתית מאוד להתאמה לשנת השירות וזה נעשה תוך התייחסות למאפיינים ספציפיים באישיות, וזה לא רציני. מבחינת המקומות שממיינים, ככל שאתה ממייך יותר אתה יותר נחשב, ויש תחרות רצינית בין הגופים על המתנדבים. אחת הסיבות שבאים פחות לתנועות זה כי עושים פחות מיונים, וזה פחות קשוח, הופך את זה להיות פחות יוקרתי. (אילן גזית, 2020).

במקרים בהם מספר המבקשים לצאת לשנת שירות עולה על כמות המכסות, משתמשות חלק מהתנועות במסלול הנח"ל כדרך עוקפת ליציאה לשנת השירות. זאת מכיוון שהגיוס למסלול הנח"ל אינו מותנה במכסות. במקרים אלה מתנות התנועות את היציאה לשנת שירות בהרשמה למסלול הנח"ל, כאשר שנת השירות היא הפרק הראשון במסלול. כך מתאפשר ליותר צעירים להתנדב. במקרים בהם הש"שינים אינם מעוניינים להמשיך במסלול הנח"ל, הם יכולים לחתום ויתור במהלך שנת השירות.

הנח"ל מתמודד עם אחוז נשירה גבוה מאוד. בשנה האחרונה היו לנו 3,600 ש"שינים, שני שליש במסלול רגיל ושליש במסלול הנח"ל. מכיוון שאין מכסות בנח"ל, כולם יכולים ללכת, אז הרבה תנועות רושמות את כולם לנח"ל, וככה מגדילות את המכסות של שנת שירות. יש מתח בעניין הזה והצבא "כועס" כל שנה, כי יש נשירה והנוער לא יודע בוודאות לאן הוא נרשם, כאשר הוא חותם לשנת השירות. (חגי הרצל, 2020).

לאורך כל השנים, הצליחו תנועות הנוער למלא את המכסות למתנדבי שנת שירות שהוקצו להן על ידי משרד הביטחון. בשנים האחרונות חווים מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער האטה וירידה במספר המתנדבים, אל מול עלייה במצטרפים למסלולי המכינות

הקדם-צבאיות וכן בוגרי תנועות הנוער אשר בוחרים להצטרף למסלולי שנת שירות שאינם במסגרת התנועות. חלק לא מבוטל של בוגרי תנועות הנוער, אשר התחנכו על ערכי התנועה ולחיי הגשמה, בוחרים במהלך כיתה י"ב לעזוב את הדרך התנועתית, להגשים ולפעול במסגרות אחרות. מגמה זו מטרידה את אנשי תנועות הנוער, ומעוררת שאלות בדבר דרך החינוך להגשמה, מבנה שנת השירות, המשימות החינוכיות המוצעות לבני הנוער, הרלוונטיות והאטרקטיביות שלהן עבור מסיימי י"ב ושאלות נוספות.

בניסיון להבין את מגמת הירידה ולתת מענה לשאלות אלה נערך בשנת 2020 מחקר על ידי ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער (מחקר לבדיקת עמדות ותפיסות בקרב חניכי תנועות הנוער, 2020). במחקר פנו בשאלות אל חברי השכבה הבוגרת הנמצאים בשלבים שלפני ההחלטה להצטרף לשנת שירות (כיתות ט'-י'), חברי שכבה בוגרת הנמצאים בשלב ההחלטה אם להצטרף לשנת שירות ובאיזה מסלול לבחור (כיתות י"ב), כאלה שבחרו לצאת לשנת שירות במסגרת התנועות וכאלה שבחרו לצאת לשנת שירות במסגרות אחרות. כן נחקרו בוגרי שנות שירות בתנועות הנוער. במחקר נבדקו התפיסות והמניעים להחלטה ביחס לשנת שירות, יתרונות וחסרונות של שנת שירות בתנועות הנוער, המסלולים המועדפים להתנדבות ומועד קבלת ההחלטה.

המחקר נערך באמצעות סקר, שהתבצע על ידי שאלון עומק עליו ענו כ-850 משתתפים מתנועות שונות, מתוכם 550 ענו על השאלונים באופן מלא. בנוסף, נערכו 8 קבוצות מיקוד, בכל קבוצת מיקוד כ-10 משתתפים מתנועות שונות. מרבית המשתתפים במחקר הדריכו בתנועה או מילאו תפקידים אחרים, יותר משליש מהם מתנדבים גם במסגרות שמחוץ לתנועת הנוער. 40% מהמשתתפים העידו כי הם מכירים חבר או בן משפחה שיצא לשנת שירות בתנועה.

מתוך הנשאלים במחקר, כ-75% העידו שהם חושבים או בטוחים שיצאו למסלול שנת שירות או מכינה, מתוכם כ-57% בטוחים בכך. בקרב מסיימי י"ב כ-91% חושבים שילכו, בהם 87% בטוחים בכך. כ-15% מהנשאלים העידו שהם לא יוצאים למסלולי דחיית שירות, מתוכם 5% העידו כי שקלו שנת שירות בתנועה. המחקר העלה כי ההחלטה על יציאה לשנת שירות מתהווה אצל מרבית המשתתפים במהלך כיתה י"ב, בדגש על המחצית השנייה של השנה (55%). נתוני הסקר שנערך מצביעים על כך שמעל שליש ממסיימי י"ב בוחרים ללכת למכינות קדם-צבאיות, רבע בוחרים לצאת לשנת שירות מחוץ לתנועות, ופחות מרבע בוחרים לצאת לשנת שירות בתנועה. לאור ממצאי המחקר, שנת השירות בתנועה היא המסלול הכי פחות נחשב ומבוקש.

כשאלה העוסקת בגורמי ההחלטה, מובן כי לתהליך החינוכי לאורך שנות ההתחנכות בתנועה תפקיד מכריע, בעיקר לתהליך ההדרכה במהלך כיתות י"א-י"ב. בראש הגורמים תומכי ההחלטה נמצאים מרכיבים אישיותיים, בהם הרצון לתרום, הרצון לפיתוח עצמי והרצון להתנסות בחיים שונים. הגורם המכריע הבא הוא התנועה – החברים בתנועה, המדריך או המדריכה, המפגש עם שנת שירות ובוגרי שנת שירות, הסמינרים התנועתיים ותהליך המיון. גורם משמעותי הוא המפגש הבלתי אמצעי עם ש"שינים לאורך השנים, הדוגמה האישית הניתנת, ה"מודלינג" שרואים החניכים לאורך השנים. הרצון "להיות כמו הגרעינר שלי", "לחוות את אותן חוויות", "לתרום כמוהו", ו"להחזיר לתנועה את מה שקיבלתי", משחקים תפקיד חשוב בבחירה להצטרף לשנת שירות בתנועה, אל מול שנות שירות אחרות.

גורם מכריע נוסף הוא הסביבה והאינטראקציות החברתיות מחוץ לתנועה, במקום המגורים, עם המשפחה והחברים, ובעיקר היכרות עם בן משפחה שעשה מסלול דומה.

המחקר בדק גם את העדפויותיהם של בוגרי התנועות לתחומי העשייה. כ-32% מהנשאלים ציינו פעילות תנועתית בסניפים עם בני נוער וילדים בעדיפות ראשונה. אחריהם בפער ניכר התנדבות עם בני נוער בסיכון ומכינה קדם-צבאית (16%-17%) ואחריהם עבודה בפנימיות או עבודה חקלאית (פחות מ-10%).

בהשוואה בין שנות השירות בתנועה לשנות שירות מחוץ לתנועה או במכינות, עולה כי הבוגרים תופסים את היתרון המרכזי בשנות השירות התנועתית כקשר לתנועה ולדברים שהיא מייצגת. ההיגד הבולט ביותר היה "להיות חלק מהמשפחה של התנועה". יתרונות כמו היכולת לתרום ולהשפיע וההתפתחות האישית מופיעים גם במסלולים האחרים. חסרונות בשנות השירות התנועתית כמעט ולא נאמרו, החסרונות המעטים שצוינו הם חוסר בגיוון והחיים האינטנסיביים בקבוצה (דבר המתקשר גם לגורמים אישיותיים, מכיוון שלא לכל אדם מתאימים החיים הקבוצתיים השיתופיים). חסרונות שהופיעו במסלולים האחרים היו התמודדות עם ביורוקרטיה, חוסר ודאות לגבי הצפוי ותרומה מעטה (בהקשר למכינות הקדם-צבאיות).

מסיימי י"ב שבחרו להצטרף לשנות שירות בתנועות תיארו את מה שהשפיע על ההחלטה שלהם:

אז אני בחרתי לעשות את השנת שירות שלי בתנועת הנוער האיחוד החקלאי, ובעצם אני ידעתי שאני הולך לעשות את השנת שירות הזאתי לא עכשיו שהתקבלו ההחלטות אלא בתוך תוכי עוד הרבה לפני... אמרתי אולי אני אנסה לבדוק מקומות אחרים וכל פעם שכזה רק קצת בדקתי, כזה הרגשתי שזה לא נכון עבורי, שזה באמת המקום שאני אמור להיות בו, ולקחתי כמה צעדים אחורה וחיכיתי לכנסים ובעצם לשלבי הכרעה. והבנתי בסופו של דבר מה שהכי הרבה השפיע עלי זה שהרגשתי

שאני מכיר את עצמי טוב, ידעתי שתנועת הנוער, במה שאני מאמין בו ומה שאני גדלתי, מה שהתנועה בעצם השרישה בי, זה מה שאני רוצה לתת לאחרים. (פ', יוצא לגרעין אחים בתנועת האיחוד החקלאי, קבוצת מיקוד בנים לפני שנת שירות, מחקר קו־פיר).

אני מכיתה ז' בתנועה, בנוער העובד, אבל רק בכיתה ט' אני התוודעתי לעובדה שיש קומונרים בקן. ובכיתה ט' היו, היה לי קומונר ממש, שהיה לי ממש משמעותי, והיה לי קשר איתו ממש טוב והוא ממש תרם לי ולקן, ומאז החלטתי שאני הולכת להיות קומונרית. בגלל זה גם בניגוד לחברים שלי אני לא התמיינתי לשום כאילו שנת שירות אחרת או למכינה, אני פשוט ידעתי שזה יהיה בתנועה, כי זה מה שרציתי. זה באמת כי אני מכירה את התנועה ואוהבת אותה ואוהבת את הקבוצה שלי, ועכשיו אנחנו גם כמעט שנה בתהליך גרעין אז הכרתי גם את הגרעין ואת המדריכים שלנו, ופשוט ידעתי. תמיד ידעתי שאני רוצה להיות קומונרית. (מ', יוצאת לחוות הכשרה הנוער העובד והלומד, קבוצת מיקוד בנות, 2020).

אצלי לפחות באזור שלי, גם בשכבה של הבית ספר וגם כאילו בכללי במודיעין, הרוב הולכים לעשות שנת שירות, זה משהו שהוא מאוד מקובל לעשות, וגם שני אחים שלי הגדולים, אחד היה במכינה, השנייה הייתה בשנת שירות, שככה עוד מאז שאני יחסית קטנה, שאני זוכרת את עצמי הולכת לטקסי סיום שלהם כזה, אז זה משהו שהיה תמיד קרוב אלי ותמיד הייתי מאוד מחוברת אליו. ידעתי שאני ארצה לעשות שנת שירות ולא להתגייס ישר, מאוד מוקדם. ואז זה היה כזה איזה שהיא התלבטות של איפה ומה מעניין אותי ומה אני יותר רוצה לעשות ומה לא, ובתנועה בהתחלה לא חשבתי שאני אעשה בתנועה, זאת הייתה אופציה בשבילי אבל זה לא היה העדיפות הראשונה, כי מה עכשיו אני אמשיך להיות עוד שנה בתנועה ואז אני לא מפתחת את עצמי ויוצאת מהאזור נוחות שהוא רק התנועה

שלי. אבל אני חושבת שגם זה שבתוך השכבה הבוגרת אז שכבות מעלי שהיו בשנת שירות והייתה להם חוויה מאוד טובה, אז הם באים ומספרים ומדברים וזה משהו שהוא כזה נראה זוהר כזה פתאום, לעשות שנת שירות בתנועה שלי. (נ', מצטרפת לשנת שירות בתנועת המכבי הצעיר, קבוצת מיקוד בנות, 2020).

לאלו שבחרו להצטרף למסלולי שנת השירות בתנועות הנוער קיים היצע רחב של משימות חברתיות, קהילתיות וחינוכיות, לצד אפשרות לחזק את הקשר והשייכות לתנועה ולבחון חיים שיתופיים בשילוב תרומה קהילתית, אם במסגרת קבוצות ההמשך בתנועה ואם במסגרת אחרת.

לסקירת המאפיינים הייחודיים של כל מסלול שנת שירות בתנועות הנוער השונות, החיבור לחזון ולערכי התנועה, והמשימות בהן עוסקים הש"שינים בכל אחד מהמסלולים, יוקדש הפרק הבא.